

Begripliggörande genom begreppsliggörande

VÅR SAMTID FRAMSTÅR som osäker, hotfull och stadd i snabb förändring. Den ena krisen avlöser den andra: pandemisk nedstängning av samhällen, gängkriminalitet och eskalerande skjutningar, pågående krig i Europa och Mellanöstern, det tysta hotet i form av artificiell intelligens och så klart den största av dem alla: klimatkrisen.

Det är lite som med Isaac Asimovs (1951,1952,1953) klassiska rymdepos , där det galaktiska imperiet, bestående av tusentals världar, ställs inför den ena samhällsomstörtande krisen efter den andra. Politiska, kulturella och ekonomiska katastrofer avlöser varandra. Endast en man – Harry Seldon – lyckas begripliggöra den strukturella problematiken. Med hjälp av den egenutvecklade vetenskapen ”psykohistoria” (ett slags syntes av matematik, sociologi och historia) förmår han förutspå och påverka händelser på makronivå och därmed hjälpa mänskligheten att överleva.

För sociologin är studiet av kriser inget nytt. Tvärtom är det på detta fundament som ämnet vilar alltsedan de tidiga analyserna av de sociala strukturerna under det moderna samhällets framväxt. Begrepp som klass, rationalitet, solidaritet och socialitet myntades för att begripliggöra sociala förändringar. Efter andra världskriget växte en mer aktörsorienterad sociologi fram, där individen inte enbart betraktades som ett resultat av samhällsstrukturerna utan också som en kreativ person med agens och förmåga att påverka strukturer. Begrepp som identitet, habitus, genus och etnicitet blev allt vanligare inslag i analyserna. Även om vi inte kan förutse samhällsförändringar med Seldons statistiska säkerhet, använder vi teoretiska begrepp för att identifiera, och ibland även förutspå, de återkommande handlingsmönster som individen formar genom att anamma och bjuda motstånd mot samhällets strukturer.

Vad är det då för handlingsmönster som framträder i tider av kris och snabb samhällsförändring? Ett exempel är Robert J. Liftons (1993) dikotomi mellan det proteanska och det fundamentalistiska självet – två begrepp som representerar individens olika strategier i en föränderlig tillvaro. I den grekiska mytologin är Proteus den allvetande havsguden som kan anta vilken skepnad som helst. Människan, menar Lifton, äger en proteansk förmåga att foga samman till synes disparata element till en sammanhängande berättelse. Självet är enligt hans mening produkten av hennes ständigt bearbetade berättelse om vem hon är i förhållande till omgivningens händelser. Det proteanska självet är i grunden ett modernt fenomen, skriver Lifton. Det finns inte längre någon given auktoritet (kyrkan, kungen/drottningen, nationen) att frigöra sig från. Vår tids individualistiska människa måste själv få ihop sin inre berättelse med allt

mindre stöd i fasta yttre ramar. Lägg därtill den digitala revolutionen, som tycks göra praktiskt taget varje potentiell identitet, varje (sub)kultur, varje samhällsform omedelbart tillgänglig och tänkbar. Den proteanska människan lyckas bejaka en livsföring och ett själv bestående av ständiga förändringar. Tankarna går till Zygmunt Baumans (2000) beskrivning av livet i den ”flytande moderniteten” eller till Hartmut Rosas (2013) beskrivning av samtidens individ som en ”spelare” – någon som vill hålla alla dörrar öppna hela tiden för att kunna fatta situationsbundna beslut utan förpliktelser inför morgondagen.

Alla kan eller vill dock inte agera lekfulla kameleonter. Vissa får inte längre ihop ett meningsfullt själv och tappar fotfästet i tillvaron. Andra söker mening i något som inte längre finns. Det fundamentalistiska självet sluter sig mot osäkerheten och öppenheten i tillvaron, försöker skapa sig egna beständiga världar av visshet genom att söka sig till rörelser och partier där identitet och tillhörighet formas i en kamp mot världens föränderlighet. Om det proteanska självet är en förändringsbejakande strategi, är det fundamentalistiska självet i stället en motreaktion mot förändring. Bägge strategierna är meningsökande och lika rimliga i ett accelererande samhälle med återkommande kriser.

För att förstå och förklara återkommande mönster i det sociala livet utvecklar sociologin ständigt nya teoretiska begrepp som den införlivar jämte de gamla med den yrkesgemensamma verktygslådan. I detta dubbelnummer lyfter vi fram både klassiska och moderna begrepp i syfte att analysera några relevanta frågor i vår samtid.

I artikeln ”Signifikant symbol som pregnant begrepp – en precisering, operationalisering och aktualisering” återvänder Lars-Erik Berg till George Herbert Meads klassiska sociologi för att precisera och utveckla symbolbegreppet. Argumentationen bygger på Meads tes om gester som påverkar sändare och mottagare på liknande sätt. Syftet är att bättre förstå utvecklingen från primitiva gester till meningsfulla symboler och därmed också bidra till att operationalisera begreppet och göra det relevant för analys i dagens samhälle. Berg diskuterar hur denna precisering får konsekvenser för analyser av kommunikation såväl som relationer och självutveckling.

Ett annat av de klassiska begreppen, klass, tas upp av Gunilla Petersson i artikeln ”Begreppet underklass i riksdagsdebatten 1971–2021”. Genom läsning av riksdagsdokument studeras hur begreppet underklass har använts i den politiska debatten. Petersson visar att begreppet under den första delen av tidsperioden främst användes av de socialistiska partierna, men under de senaste årtiondena framför allt av partierna i högerblocket. De frågor och problem som diskussionerna i riksdagen knutit till begreppet underklass handlar bland annat om bristande utbildning, arbetslöshet och bidragsberoende.

Bourdieu's kapitalbegrepp går igen i två artiklar.

I Catrin Lundströms artikel ”Vithet som transnationellt kapital” diskuteras begreppet kulturellt kapital i anslutning till kritiska ras- och vithetsstudier och migrationsstudier. Vanligtvis förknippas vithet som analytisk kategori med en viss erkänd uppsättning privilegier i fråga om nationalitet, medborgarskap, kunskap och rörlighet. Som ett slags institutionaliserat kapital materialiseras vitheten genom institutioner,

pass och visumpolitik, så att individer och grupper som klassificeras som vita kan känna sig ”hemma” nästan var som helst i världen. I artikeln diskuterar Lundström hur en globaliserad historia av rasifiering, kopplad till europeisk kolonisering och samtida nyliberal konkurrens, förändrar uppfattningarna om vithet i det transnationella sociala rummet.

I artikeln ”Massmediala berättelser om den svenska gangsterrappen 2019–2023” använder Alexandra Söderman och Johan Söderman kapitalbegreppet för att analysera svensk gangsterrap som kulturellt fenomen. Med hjälp av ett urval mediepublikationer mellan åren 2019–2023 analyserar författarna utifrån en kultursociologisk ansats narativet om gangsterrappen. Gåtfullhet, oro, nostalgi, introspektion och positionering utgör värden som bidrar till att konstruera övergripande medienarrativ om gangsterrappen. Avslutningsvis diskuterar författarna gangsterrappens ambivalenta ställning mellan nyhetsstoff och kulturell tillgång för skribenter på kultur- och opinionssidor.

Andra viktiga moderna sociologiska begrepp belyses i Rolf Å. Gustafssons artikel ”Borgerligt? Offentligt? Sociabelt? Habermas och Koselleck om civilsamhällets diskurser”. I denna artikel inventerar författaren likheter och skillnader mellan två samtida intellektuella. Habermas är troligen bekant för de flesta, medan Koselleck förtjänar att lyftas fram mer. Genom att kontextualisera Kosellecks arbete och föra det i dialog med Habermas’ framträder inte minst Kosellecks perspektiv i ett nytt ljus. Gustafssons artikel bidrar därmed till att berika både sociologins vetenskapshistoria och den fortsatta utvecklingen av teoretiska begreppsapparater.

Det behövs nya eller reviderade begrepp som kan hantera samtida frågor och problem. I artikeln ”En intersektionell undersökning av (o)trygghet i offentliga rum” riktar Ida Sjöberg och Anna Olofsson blicken mot upplevelser av trygghet och otrygghet i offentliga rum. Till skillnad från studier som kvantitativt mäter upplevelser av trygghet och otrygghet – där trygghet definieras som avsaknad av brott – vill författarna nyansera begreppet trygghet och knyta det till individens sociala positioner, kroppsliga uttryck och maktstrukturer. I studien introduceras en intersektionellt grundad explorativ kvantitativ analys av trygghet. Med hjälp av ett exempel som bygger på Brottsförebyggande rådets nationella trygghetsundersökning från 2019 illustrerar artikeln det komplexa samspelet mellan maktordningar och upplevelser av (o)trygghet i offentliga rum.

I den sista artikeln, ”Barnet som rättighetsbärare. Migration och integration i Tidöavtalet”, tar sig Sandra Hillén och Jeanette Sundhall an det så kallade Tidöavtalet, som formulerades 2022 av de politiska partier som senare kom att bilda den svenska regeringen samt Sverigedemokraterna. Författarna undersöker hur de förslag om migration och integration som presenteras i avtalet överensstämmer med FN:s barnkonventions utgångspunkter när det gäller barn som rättighetshavare. Fokus ligger på den allmänna principen om barnets bästa, och författarna diskuterar potentiella konsekvenser för barn och deras familjer i grupper som Tidöavtalet utmålar som problematiska.

Numret innehåller också tre recensioner av nya böcker. Ola Sigurdson läser Hartmut Rosas, som även den berör ett modernt sociologiskt begrepp, resonans, och hur det kan uppstå i mötet med den musikaliskt dissonanta hårdrocken. Viktor Vesterberg

recenserar en antologi med titeln med Cecilia Hansen Lövstrand och Kerstin Jacobsson som redaktörer. I boken behandlas begrepp ur Michel Foucaults verk, såsom styrning, makt och motstånd, i en välfärdscontext. Begreppen kontroll och byråkrati vägleder den tredje recensionen i vilken Fredrik Svärdsten läser Susanna Alexius och Janet Vähämäkis bok .

Ylva Wallinder och Andreas Henriksson från Sociologförbundets styrelse avrundar numret med en reflektion över Svenska sociologförbundet och dess medlemmar i en nordisk context.

Vi önskar trevlig läsning!

Marcus Persson och Christian Ståhl

Referenser

Asimov, I. (1951) *Foundation*. Gnome Press.

Asimov, I. (1952) *Foundation and Empire*. Gnome Press.

Asimov, I. (1953) *Second Foundation*. Gnome Press.

Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*. Polity Press.

Lifton, R. J. (1993) *The Protean Self. Human Resilience in an Age of Fragmentation*. Basic Books.

Rosa, H. (2013 [2005]) *Social Acceleration. A New Theory of Modernity*. Columbia University Press.